

İmamiyye Şiası'nda Ahbarilik ve Usulilik Ayrışması

The Separation of Ahbarism and Usualism in Imamiyya Shī'a

İskender TANIŞ*

Öz

Şia, Hz. Peygamber'den sonra imame-tin Hz. Ali ve çocuklarından olduğuna inananlar için kullanılan şemsiye bir kavramdır. Günümüzde hâlâ varlığını sürdüren bu mezhebin en büyük kolu İmamiyye mezhebidir. İsnâşeriyye ve Caferilik olarak da anılan bu mezhep, esas itibariyle on iki imamın nass ile tayin edildiğine ve on ikinci imamın küçük gizlilik kabul edilen (Gaybet-i Suğra)'ya sonrasında da büyük gizlilik olarak bilinen (Gaybet-i Kübrâ)'ya girdiğine inanmaktadır. On ikinci imamın, âhir zamanda çıkması beklenen Mehdi olduğuna inanan İmamiyye, tarihi süreçte Ahbarilik ve Usulilik olarak iki ekole ayrılmıştır. Gaybet-i Kübrâ'nın başlamasıyla ortaya çıkan problemlere çözüm üretmek, İmâmî toplumun birlikteliğini ve devamını sağlamak maksadıyla mezhep içerisinde ortaya çıkan bu ayrışmada Ahbariler, imamın Gaybet-i Kübrâ'ya girip artık insanlarla iletişimin kesilmesinden sonra ortaya çıkan sorunları çözmede Ehl-i Beyt imamlarından gelen rivayetlerin (ahbar) yeterli olacağını düşünmüşlerdir. Buna mukabil sorunların çözümünde sadece ahbarın yeterli olmayacağını bunların yanında

Abstract

Shī'a is an umbrella term for those who believe that after the death of the Prophet Muhammad (pbuh), the Imamate is right of Ali and his children. The largest branch of this sect, which still exists today, is the Imâmiyya sect. This sect, also known as Ithnâ 'Ashariyya and Ja'farism, believes in the existence of twelve Imams and that the twelfth Imam first entered the minor (al-Ghayba al-Sughrâ) and then the great secrecy (al-Ghayba al-Kubrâ). The Islamic sect, which believes that the twelfth imam is the Mahdi, who is expected to appear in the end times, has been divided into two schools as Ahbarism and Usulism in the historical process. In this divergence that emerged after the Great Secrecy of the Twelfth Imam, the Ahbaris thought that the narrations (ahbar) from the Imams of Ahl al-Bayt would be sufficient to solve the problems that arose after the Imam entered the Great Secrecy and ceased to communicate with people. On the other hand, the group that said only narrations would not be sufficient in solving the problems and rational methods should also be used

* Dr, Konya, Türkiye / e-posta: iskender_tanis_2006@hotmail.com / ORCID ID: 0009-0004-2535-8938

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
16.04.2023	21.06.2023	30.06.2023
DOI	10.18403/emakalat.1284128	

akli metotlarında da kullanılması gerektiğini söyleyen grup ise Usuli olarak adlandırılmıştır. Bu makalede bu ayrışmanın kısa bir tarihçesi verildikten sonra her iki ekolün belli başlı temsilcileri hakkında bilgi verilecektir. Çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına titizlikle uyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Şia, İmamiyye, Ahbarilik, Usulilik.

was called Usuli. It is seen that sometimes Ahbarism and sometimes Usulism were dominant during the time of states that supported Shiism such as the Būveyhids and Safavids. In this article, after giving a brief history of this divergence, information about the main representatives of both schools will be given.

Keywords: The History of Islamic Sects, Shī'a, Imamiyya, Ahbarism, Usulism.

Giriş

Hız. Peygamber'in vefatı ile Müslümanlar içinde dinin ana kaynaklarını anlamada ve uygulamada ortaya çıkan farklı düşünce yapıları zamanla kurumsallaşarak mezhep adını almıştır. Bunlardan biri olan Şia, Hız. Peygamberin vefatından sonra İslam toplumuna liderlik yapacak kişinin Hız. Ali olduğunu iddia ederek onun nas ve tayinle halife olduğunu düşünenlerin oluşturduğu bir mezheptir.

"Şia" kelimesinin terim anlamı, "Ali b. Ebi Talib'in taraftarları olup Hız. Peygamber'in vefatından sonra Ali b. Ebi Talib'in nas ve tayinle halife olduğunu kabul eden ve bu durumun kıyamete kadar Haşimi soyundan veya onun Fatıma'dan olan soyundan devam edeceğini söyleyen topluluklardır."¹ Hız. Ali'nin imamet ve hilafetinin açık veya kapalı nas ve vasiyetle sabitliği üzerinde duran Şia, İmametini Ali evlatlarından başkasına geçemeyeceğini, başkasına geçtiği zaman bu o kişinin zulmüyle veya kendi takıyyeleri ile olacağı düşüncesindedir.²

Şia'nın ortaya çıkışı ile ilgili çeşitli yaklaşımlar olsa da araştırmacıların uzlaştığı ortak nokta, bu mezhebin Kərbela Olayı (61/680), Tevvâbün hareketi (61/680-63/683), Muhtar es-Sekafi (öl.67/687) hareketi gibi kimi olaylar İslam toplumunda fikir kırılmalarına yol açmıştır. Hicri 1. asrın son çeyreğinde ilk Şii düşünceler ("vasilik",

¹ en-Nevbahti, *Kitabu'l Makalat ve'l-Fırak Fıraku's-Şia*, çev. Hasan Onat, Sabri Hizmetli, Sönmez Kutlu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 51, (Dipnot 4).

² Şehristani, *el-Milel ve'n-Nihal (Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi)*, çev. Mustafa Öz, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 186; Ayrıca bkz. Ethem Ruhi Fıçlalı, *İmamiyye Şiası* (İstanbul; Selçuk Yayınları, 1984), 9; Hasan Onat, "Şiiliğin doğuşu ilk Şii fikirler ve ilk Şii hareketler", *İslam Mezhepler Tarihi El Kitabı*, ed. Hasan Onat, Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 159-160.

“mehdilik” ve “rec’at”) ortaya çıkmıştır. Hicri 3. asrın sonunda Gaybet-i Suğrâ (260/874-329/941) ve 4. asrın başında Gaybet-i Kübrâ (329/941- günümüze kadar) düşüncesiyle Şiilik teşekkülünü tamamlamıştır.³ Mazlum Uyar, İbrahim Kutluay, Habib Kartaloğlu’nun bu alanda yaptığı çalışmaları da göz önünde bulundurmak suretiyle makalemizde Şianın bir kolu kabul edilen İmamiyye’nin, imamların gaybetleri ile fıkhi ve itikadi alanda ortaya çıkan problemleri çözmek adına iki temel görüş olan Ahbari ve Usuli düşüncenin oluşum sürecini ve problemleri çözmeye ortaya koydukları metotları incelemeye çalışacağız. Bu bağlamda Ahbari ve Usuli düşünceleri temsil eden önemli gördüğümüz alimlere yer verilecektir.

1. İmamiyye Şiası (İsnaaşeriyye)

İmamiyye, Şia’nın en büyük koludur. Şii âlim Şeyh Müfid (öl. 413/1022) İmamiyye’yi imametın vacip olup her zamanda varlığına inanan, her imamın nassla sabit olup hepsinin ismet ve kemal sahibi olduğuna inanan ve imameti Hz. Hüseyin’in çocuklarına özgü kılan ve imamların 12 olduğunda ittifak edenlere verilen isim olarak tanımlamıştır.⁴

Şehristani (öl.548/1153), İmamiyye’yi “Hz. Peygamberden sonra Hz. Ali için imayla değil, bizzat kendisi gösterilerek açık nasla, gerçek tayinle imamlığı kabul edenler” olarak tanımlar ve “İmamiyye’ye göre İslam’da imam tayini gibi daha önemli bir rükün bulunmamaktadır.” der.⁵

İmamet nazariyesinin ilk ortaya çıkışı hicri II. asrın ortalarında. İmamet nazariyesinin ilk kırılma noktası İmam Ali Rıza’nın (öl.203/818) halife Me’mun (öl.218/833) tarafından veliaht ilan edilmesidir. İkinci kırılma noktası ise on ikinci imamın kayboluşu ile başlayan sefirler dönemidir. O günden bugüne İmamiyye değişerek, farklılaşarak varlığını devam ettirmiştir.⁶

³ Bkz. Onat, “Şiiliğin doğuşu ilk Şii fikirler ve ilk Şii hareketler”, 175; Hasan Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 115-141; Fırlah, *İmamiyye Şiası*, 9; W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Fırlah, (Ankara: Sarkaç Yayınları, 2010), 51-52.

⁴ Şeyh Müfid Muhammed b. Numan. *Evâilü’l-Makâlât fi’l-Mezâhib ve’l-Muhtârât*, haz. Vaiz Çernedâbi (Tebriz: Matbaat-ı Hakikat, t.s.), 7, 10.

⁵ Şehristani, *el-Müel ve’n-Nihal*, 210.

⁶ Onat, “Şiiliğin doğuşu ilk Şii fikirler ve ilk Şii hareketler”, 185. İmametın nass-tayinle olacağı düşüncesini sistemleştiren Hişam b. Hakem’le ilgili olarak bkz. Doğan Kaplan, *Hişam b. Hakem Hayatı, Görüşleri ve İmami Şiiliğe Katkıları*, (Konya: Aybil Yayınları, 2013):

İlk dönem Şii alimleri, on ikinci imamın gaybete girmesiyle birlikte ortaya çıkan bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sorunların giderilmesinde ortaya konan çözümler İmamiyye’de Ahbari-Usuli ayrışmasını doğurmuştur. İmamlardan gelen ahbarın yeterli olacağını düşünen grup Ahbarilik adını alırken sorunların çözümünde yalnızca ahbarın yeterli olmayacağını bunun yanında akli metotların da kullanılabilceğini düşünen grup ise Usulilik olarak adlandırılmıştır. Ahbarilik ve Usulilik arasında çıkan tartışmaların en önemlisi de ahbarın yanında akli metotların kullanılması konusundadır. Bu tartışma bazen Ahbarilerin üstünlüğü bazen de Usulilerin üstünlüğü ile günümüze kadar gelmiştir. Ancak günümüzde Usuli düşünce ön planda olmakla beraber küçük gruplar halinde olsa da Ahbari düşünceyi savunanlar bulunmaktadır.

2. İmamiyye’de Ahbarilik-Usulilik Ayrışması

Haberin çoğulu olan ahbar, dini hususlarda nakil ve rivayetlere bağlanmayı ifade etmektedir.⁷ İmamiyye’de dini bilginin kaynağı olan imamların ahbarına dayanarak akla ve içtihada karşı olan fırkaya Ahbariyye denir.⁸ Ahbariyye, akaid ve fıkhıta imamlardan gelen sözlü ve yazılı rivayetleri tek kaynak olarak görmektedirler. Bunun sebebi Ahbariyye’nin imamların otoritesine mutlak bağlılığı baz almalarıdır.⁹ Bunun için onlar imamların ahbarının yeterli olduğunu kabul etmektedirler.¹⁰

Şia alimleri, imamların söz, fiil ve takrirlerini sünnetin içine dahil ederek bunu sünnet ile ifade etmekle birlikte daha çok ahbar tabirini kullanmışlardır. Onlara göre, imamet nübüvvetin devamı olduğu için imamların ahbarı ile peygamberin sünneti aynıdır.¹¹

Gaybet-i Suğrâ’ya girilmesiyle fıkhi ve itikadi alanda ortaya çıkan sorunları çözmek adına iki temel görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri olan Ahbarilikte, imam gaybette olsa dahi imamın toplumla devamlı irtibat halinde olması ve yönlendirici fonksiyonunun devam

⁷ Metin Yurdağür, “Ahbâriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/490.

⁸ Mazlum Uyar, *İmamiyye Şiası’nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik* (İstanbul; Ayışığı Kitapları 2000), 64.

⁹ Yurdağür, “Ahbâriyye”, 1/490.

¹⁰ Mehmet Saffet Sarıkaya, *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011), 170; Habib Kartaloğlu, *Şeyh Saduk ve Şeyh Müfid Bağlamında İmamiyye’de Ahbari-Usuli Farklaşması*, (Sakarya: Sakarya üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 28.

¹¹ Uyar, *İmamiyye Şiası’nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 52.

edeceği, yeni problemlerin çözümünde imamların ahbarının yeterli olacağı düşüncesi hâkim olmuştur.¹²

Yukarıda ifade edildiği gibi bu dönem yaklaşık yetmiş yıl devam etmiştir. İmamın halen yaşadığına inanılmış, sefirlerin direkt imamla irtibata geçmişler ve onun adına hareket etmişlerdir.¹³ Ancak imam, son sefirin altı gün içinde vefat edeceğini, başka sefir olmayacağını, bundan sonra Gaybet-i Kübrâ'nın başlayacağını bildirmiştir. Son sefirin 941 tarihinde ölmesiyle Gaybet-i Suğrâ dönemi sona ermiştir. İmam, “yeni çıkan problemlerde hadislerimizi rivayet edenlere müracaat edin. Çünkü onlar üzerinizde hüccetimdir, ben de onlara Allah'ın hüccetiyim. Gaybetim süresince benden yararlanmak bulut altına girdiği zaman güneşten faydalanmak gibidir. Artık gereksiz şeyleri sormayın, bilmediklerinizin üzerine gitmeyin” demiştir. Gölpınarlı, imamın gaybeti nedeniyle sefirlik ve naiplik hizmetlerini yürütenlerin yanında, dünya menfaatlerini düşünerek, halk içinde itibar kazanmak isteyen bu makamla alakası olmayan kimselerin de ortaya çıktığını söyler.¹⁴

Nitekim İmami Şiiliğin önemli âlimlerden Şeyhu't-Tâife olarak bilinen Ebu Cafer et-Tûsi (öl.460/1067), on ikinci imamın varlığı ve kıyamete yakın ortaya çıkacağıyla ilgili İmami Şiiliğin en önemli eserlerinden sayılan *el-Gaybe* eserinde Mehdi'nin babı ve yardımcısı oldukları iddiasını ortaya atan ve Şiilerce kınanıp lanetlenen kişiler sadedinde Ebu Muhammed Şerî, Ebu Cafer eş-Şelemgâni, Muhammed b. Nusayr Nemîri, Ahmed b. Hilal el-Kerhî, Ebu Tâhir Muhammed b. Ali b. Bilal, Hüseyin b. Mansur el-Hallâc'ı zikreder.¹⁵

Gaybet-i Kübrâ'nın ardından Şia alimleri, içtihadı ilk zamanlar Ehl-i Sünnet icadı gördüklerinden karşı çıkmışlar ve akla karşı bir tutum sergilediklerinden Ahbariyye olarak adlandırılmışlardır.¹⁶ Son sefirin 941 tarihinde ölümüyle beraber günümüze kadar gelen döneme Gaybet-i Kübrâ denmektedir. Şu an hayatta olan imam, zamanı bilinmeyen bir tarihte mutlaka ortaya çıkacak ve adaleti sağlayacak-

¹² Halil İbrahim Bulut, *Şia'da Usuliliğin Doğuşu ve Şeyh Müfid* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2013), 44; Ahmet Hüsrev Çelik, Muhammed Mücahit Yılmaz, “İran Dış Politikasında Kurumsal ve Kuramsal Bir Aktör: Velayet-i Fakih”, *Türk Dünyası Araştırmaları* 116/229, (Temmuz 2017), 148.

¹³ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları* (İstanbul; Ensar Neşriyat, 2011), 207.

¹⁴ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepler Tarihi ve Şiilik*, 488-489.

¹⁵ Ebu Cafer Muhammed b. Hasen et-Tûsi, *el-Gaybe*, (Tahran: Mektebetu Ninova el-Hadise, ts), 244-254.

¹⁶ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda düşüce ekolleri Ahbarilik*, 49.

tır. Öyle ki zulüm gören insanları zulümden kurtaracak, insanlar refah ve mutluluk içinde yaşayacak, fakirlik ortadan kalkacak, zekât alacak kimse dahi bulanamayacaktır.¹⁷ İmamın, ne zaman geleceği konusunda görüş bildirmek İmamiyye kaynaklarında yasaklanmış, imamın zuhuru için vakit belirleyenlerin çirkin bir iş yaptıkları belirtilerek yalancılıkla itham edilmişlerdir.¹⁸

İmamlar nübüvvetin idari cephesi olarak görülmektedir. Bu yüzden imamlar, peygamberin şeriatını ilahi hükümlerden, emirlerden ayrılmamak üzere tatbik ve ümmeti idare etme görevindedir. İşte Ahbarilerin akla karşı olmaları bu düşüncelerinden kaynaklanmaktadır.¹⁹ Ahbari unsurların Şiilikte öne çıkmasında iki düşünce hakimdir. Bunlardan biri, Gaybet-i Kübrâ'da arada sefir yokken yeni ortaya çıkan olaylarda hadislere başvurulması, soru kapısının kapatılması, gereksiz şeylerin sorulmaması ve bilinmeyenlerin üstüne düşülmemesi düşüncesidir.²⁰ Diğer bir düşüncede gaybette olan imamın kısa bir süre içinde geri döneceği fikridir. Bunun için çözümü sıkıntılı olan konular imamın cevaplandırması için onun dönüşüne bırakılmıştır.²¹

Ahbariliğin sadece haberleri kabul eden fırka olarak görülmesi, onların Kur'an ve Ahbar konusunda getirmiş oldukları açıklamalara dayanmaktadır.²² Ahbarilerin bir kısmı, Kur'an ve sünneti hüküm çıkarmak için kaynak kabul ederken, diğer kısmı da Kur'an'ın sadece sünnetle anlaşılacağından hareketle yalnızca sünneti kaynak kabul eder.²³

Ahbarilik kavramını ilk kullanan Şehristani'dir.²⁴ Şehristani, İmamiyye içinde bir fırka olarak ilk kullanan kişi olarak gözükmektedir,²⁵ Şii müellif Abdulcelil el-Kazvini (öl.560/ 1165'ten sonra) ise Ahbari ve Usuli karşıtlığı şeklinde kullanan ilk kişi gözükmektedir.²⁶

¹⁷ Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*, 225-228.

¹⁸ Mehmet Atalan, *Mezhepler Tarihi Açısından Cafer es-Sadık*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 104.

¹⁹ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepler Tarihi ve Şiilik*, 284-285; Fığlalı, *İmamiyye Şiası*, 178-179.

²⁰ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepler Tarihi ve Şiilik*, 488.

²¹ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 49.

²² Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 66.

²³ Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*, 286.

²⁴ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 71.

²⁵ Şehristani, *El-Milel Ve'n-Nihal*, 217.

²⁶ Yurdagür, "Ahbâriyye", 1/490. Kazvini'nin *Nakz* adlı eseri Farça kaleme alınmıştır. Bu eserin pdfsine elektronik ortamda ulaşan ve eseri inceleyen hocam

Ahbarilik, on ikinci imamın gaybetiyle birlikte Şia'nın ilim ve kültür merkezlerinde hâkim olmuştur. Bu yüzden akla, kelama ve içtihadı dayalı fıkhi görüşler ortaya geç çıkmıştır. İmamın gaybette olması, imamların ahbarının Şii toplumun ihtiyaçlarını karşılaması sebebiyle daha gaybetin başında belirli fıkhi kaidelerin geliştirilmesine gerek olmadığı düşüncesi ile imamların ahbarı toplanıp bunlarla yetinilmiştir.²⁷

Ahbariliği iki dönemde inceleyen Uyar, Safevilerden önce imamın gaybeti ile oluşan düşünce hareketine "ilk dönem Ahbariliği", Safevilerden sonra Esterabadi ile ortaya çıkan ve sistemleşen düşünce hareketine ise "son dönem Ahbariliği" ifadesini kullanmıştır.²⁸

2.1. İlk Dönem Ahbariliği

İmamiye alimleri, bütün konularda Ehl-i Beyt'ten gelen sözleri esas alanların rivayetlerine bakmış özellikle de İmam Muhammed el-Bakır (öl.114/733) ile Cafer es-Sadık'tan (öl.148/765) gelen rivayetleri dikkate almışlardır.²⁹ İlk dönem Ahbarileri bu rivayetleri bir araya getirmeye çalışmışlardır. Bunlar Ehl-i Sünnet'e tepkilerinden dolayı içtihadı savaş açarak içtihadın bidat ve haram olduğunu söylemişlerdir.³⁰ Büveyhiler dönemi (932-1062) onlar için kendi görüşlerini yayma ve eserlerini ortaya çıkarma anlamında en önemli zaman dilimidir.³¹ İlk dönem Ahbarilerin en önemli özelliklerinden biri imamların rivayetlerini farklı eserlerde toplayıp, akla tavır almalarıdır.³² Bu alimler içtihadı Ehl-i Sünnet icadı olarak görene karşı çıkmışlardır. Ayrıca imamlar dönemine yakın olmaları da içtihadı karşı tavır almalarında bir gerekçe olarak görülebilir. Haliyle Şia'nın içtihat anlayışı da sistematik olarak ortaya geç çıktığından akılcılık ihmal edilmiştir.³³ Ahbariler, imamlar döneminden sonra toplum üzerinde kontrolü ellerinde tutmuş, Şiiilerin en önemli dini merkezi olan

---

Prof. Dr. Doğan Kaplan'a teşekkür ederim. Hocamın ifadesine göre eserin tahkiki neşri yapılmadığı, eser yazma olarak basıldığı için uzun süreli bir çalışma gerektirmektedir.

²⁷ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 67, 73.

²⁸ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 68.

²⁹ Fığlalı, *İmamiyye Şiası*, 179.

³⁰ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 74-75.

³¹ Fığlalı, *İmamiyye Şiası*, 180-181.

³² Habib Kartaloğlu, "İmamiyye'de Ahbari-USuli Farklılaşması: Şeyh Saduk ve Şeyh Müfid Örneği", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/24, (Aralık 2011), 196.

³³ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 74-68.

Kum'da etkili olmuşlardır.³⁴ Kum medresesi akli düşünce ve tefekkürü karşı çıkan Ahbari alimlerden oluşmaktaydı. Buradakiler de imamların zamanındaki selefleri gibi on iki imamdan gelen ahbarı toplamaya, kaydetmeye ve muhafaza altına almaya çalışıyorlardı. Kum, bunun için İmamiyye düşüncesinin Ahbari kanadını temsil eden önemli bir merkezdir.³⁵

İlk dönemdeki ulema ilk iş olarak imamın gaybetini ispat etmek ve dağınık halde bulunan imamların ahbarını toplamayı görev bildiler. Zamanlarını bu yönde kullanan alimler Ahbari olarak isimlendirildi. Kuleyni ve Saduk bu alimler arasında görülmektedir.³⁶

2.1.1. Kuleyni (öl.329/941)

Asıl adı Muhammed b. Yakub b. İshak el-Kuleyni, Rey'in köylerinden Kuleyn'de doğmuştur.³⁷ 329/941 yılları arasında vefat etmiştir. Vefat tarihi büyük gaybetin başlangıcına denk gelmektedir. Hayatının büyük bir kısmını Kum ve Kuleyn'de geçirmiştir. 10. yüzyıldaki en meşhur hadisçiler arasında gösterilen Kuleyni'nin Şia'da Ahbara olan katkısından dolayı Buhari'nin Ehl-i Sünnetteki hadise katkısıyla eşdeğer gösterilir.³⁸ Kuleyni'nin *el-Kâfi fi İlmî'd-Dîn* eseri on altı bin hadis içermektedir. Eserin 1-7. babına *el-Usul mine'l-Kâfi*, 8-30. bablarına *el-Furu' mine'l-Kâfi* denilmektedir.³⁹ Kuleyni gibi ilk Şii hadis alimlerinin eserlerindeki imamet anlayışında tamamen beşer üstü bir imam algısı bulunmaktadır.⁴⁰ Kuleyni, Şii ahbarına olan hizmetleri sebebiyle İmamiyye'nin müstakil bir fırka olarak tanınmasına yardımcı olmuştur. Kuleyni, hadislerin rivayetlerinin senet ve metninin tanınmasında, sistemli ve belirgin metoda sahip olmadığından bu alanda da ilk kişi olduğu için örnek alacağı kimsenin bulunmayışı,

³⁴ Modarressi Hossein, "Şii Fıkıhında Rasyonalizm ve Gelenekselcilik: Bir Ön Araştırma", çev. Habib Kartaloğlu, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* 7/1, (Bahar 2014), 199.

³⁵ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 74-75. Kum, İran'ın Şii düşüncesinin yoğun olarak yaşandığı ilk şehirlerdendir. Modern dönemde de burada eğitim alan İranlı öğrenciler bu mezhebi yaygınlaştırmak için Kum'u tercih etmektedirler. Bkz. Mehmet Şahin, "Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller", *Akademik Orta Doğu* 1/1, (2006), 46

³⁶ Cemil Hakyemez, "Şii İmamiyye Fıkıhının Teşekkül Süreci ve İmamet" *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (Haziran 2018), 24; krş. Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 76.

³⁷ Farhad Daftary, *Şii İslam Tarihi*, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Alfa Yayınları, 2016), 93.

³⁸ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 78-79

³⁹ Fıçlalı, *İmamiyye Şiası*, 180.

⁴⁰ Hakyemez, *Şii İmamiyye Fıkıhının Teşekkül Süreci ve İmamet*, 19.

ulaşabildiği mevcut ahbarın hepsinin sahih olduğu düşüncesiyle bir araya getirmeye çabalamıştır.⁴¹ Kuleyni gibi ilk Şii hadis alimlerinin eserlerindeki imamet anlayışında tamamen beşer üstü bir imam algısı bulunmaktadır.⁴² İmamın gaybetinin ilk zamanları olduğu için o dönemde Ahbara önem verilmiştir. Bu durum onların taraflı gördükleri akli metotlara, kelama ve fıkha karşı olmalarının da sebebidir.⁴³

2.1.2. Şeyh Sadûk (öl.381/991)

Gerçek ismi Cafer Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Musa b. Babeveyh el-Kummi'dir. 918-919 yıllarında Kum'da doğmuştur. Şeyh Sadûk olarak şöhret bulmuştur. Büveyhilerle iyi ilişkiler içinde olması Şii çevrelerce çok kısa zamanda tanınmasını sağlamıştır. On ikinci imamın sefirlerinden Ebu Kasım Hüseyin b. Ruh ile Irak'ta görüştüğünün, sonraları yazıştığının rivayeti vardır. Hadis ilmine birçok hizmetlerde bulunan Şeyh Sadûk, senetleri hazfetmek suretiyle hadis rivayetinde bulunan ilk kişi olduğu belirtilir. Birçok eser kaleme alan Şeyh Sadûk, tamamen Ahbari bir çizgi takip etmiştir. *Men la Yahduruhu'l-Fakih* adlı eseri Kuleyni'nin *Kafi*'sinden sonraki en önemli eser olarak gösterilir.⁴⁴ Şii İmamiyye düşüncesine katkısı bakımından önemli görevlerde bulunan Şeyh Sadûk'un bu hadis kitabından başka farklı konularda birçok eseri bulunmaktadır. Bu özelliğiyle kendinden önceki gelenekçilerden farklı bir yere sahiptir. İslam dünyasının farklı bölgelerinde yaşayan İmamiyye mezhebine müntesib olanların sorduğu sorulara cevap vermiştir. Bu durum Şeyh Sadûk'un yalnızca hadis topladığı anlamına gelmemekte aynı zamanda önemli bir fıkıhçı olduğunu göstermektedir.⁴⁵

Şeyh Sadûk, İmamiyye'nin inançlarıyla ilgili derli toplu ilk çalışma olan *el-İtikad*'i kaleme almıştır. Kuleyni gibi o da akıl ve tenkitçi düşünceye karşı tavır almıştır.⁴⁶ Şeyh Sadûk'un fıkıh alanında başlatmış olduğu süreçte en önemli etken Büveyhilerdir. Onlar, kendi dini görüşlerinin çözümü için ondan yardım talep etmişlerdir. Büveyhiler, siyasi otoritelerine karşı çıkmayan Şii hukukçuları desteklemiştir.⁴⁷

⁴¹ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 78-79

⁴² Hakyemez, *Şii İmamiyye Fıkınının Teşekkül Süreci ve İmamet*, 19.

⁴³ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 78-79

⁴⁴ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 80-81.

⁴⁵ Hakyemez, *Şii İmamiyye Fıkınının Teşekkül Süreci ve İmamet*, 26; Kartaloğlu, *Şeyh Saduk ve Şeyh Müfid Bağlamında İmamiyyede Ahbari-Usuli Farklaşması*, 33.

⁴⁶ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 80-83.

⁴⁷ Hakyemez, *Şii İmamiyye Fıkınının Teşekkül Süreci ve İmamet*, 26.

Bazı problemler Sünni alimleri akli delil ve reyî takip etmeye zorladığı gibi Şii ulemaı da aynı şekilde zorlamıştır. Bu yüzden Şii ulema da ortaya çıkan yeni problemlere çözüm bulmak için, akli delil ve reyî kullanma ihtiyacı duymuştur. Akli çözüm yolları aramaya sevk eden sebeplerden diğeri ise, nas döneminde uzaklaşma, gaybetin uzun sürmesi ve bazı hükümlerin açıklığa kavuşturulmaması gelmektedir. Şii alimler bu hükümlerin açıklamasını yapabilmek için fıkıh ve fıkıh usulünü geliştirme ve bundan istifade yoluna gitmişlerdir. Başka bir sebepte dördüncü asrın sonlarına doğru rasyonel kelam ekolünü temsil eden Bağdat medresesi hâkim duruma gelmeye başlamış bu durum ahbarilerin merkezi olan Kum medresesinin yavaş yavaş etkinliğini kaybetmesine neden olmuştur. Ahbari ekolün zayıflamasında, kendi içinde ahbar hakkında ihtilafî tutum farklılıkları da önemli rol oynamıştır.⁴⁸

2.2. Sonraki Dönem Ahbariliği

Safeviler döneminde (1501-1736) devlet üzerinde etkili olan dört farklı anlayış bulunmaktadır. Birincisi Safevi Devleti'nin ortaya çıkmasında itici güç olan tasavvuttur. İkincisi dini anlayışta akla büyük önem verip Hille medresesine kadar dayanan Usûli düşüncedir. Bu dönemde bu düşünce Şehid-i Sâni (öl.966/1559) ve Muhakkık-ı Sâni Kereki (öl.940/1534) gibi âlimler tarafından temsil edilmiştir. Üçüncüsü Mir Dâmâd (öl.1041/1631) ve Molla Sadra (öl.1050/1641) gibi âlimlerin çabalarıyla tasavvuf, felsefe ve akla dayalı fıkıh düşüncesinin bir karması olan hikmet ekolüdür. Dördüncüsü ise şeriata dair hususlarda sadece ahbara dayanmanın zaruri olduğunu ileri sürerek hadise vurgu yaparak ilk dönemdeki selefi-ahbari düşünceye dönmeye savunan yeni ahbari hareket.⁴⁹ Bu dönemde Ahbarilik hareketinin yeniden canlanmasında önemli rol oynayan konu imama ait yetkilerin tamamına yakınının ulemaya verilmesiyle itibar bakımından imamların zaafa uğradığı fikridir. 17-18. asırlar Şii fikirlerde Ahbarilik hâkim durumdadır.⁵⁰

16. yüzyılda tekrar Şii düşüncesine hâkim olan Ahbarilik yaklaşımını sistemleştiren Muhammed Emin el-Esterabadi'dir (öl.1033/1624). Ahbariliğin tekrar güç kazanmasında en önemli pay Esterabadi'ye aittir.⁵¹ İlk dönemdeki Ahbariliği tekrar gün yüzüne çıkaran onu sistemleştiren Esterabadi ile Şii toplumu, ilk zamandaki

⁴⁸ Uyar, *İmamîyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 86-87.

⁴⁹ Uyar, *İmamîyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 148.

⁵⁰ Cemil Hakyemez, *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014), 33.

⁵¹ Hakyemez, *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı*, 33.

bozulmamış şekline döndürmeye çalışan radikal bir yapıya büründü. Bu yapıda Usuli anlayışa sert bir tepki öne çıkmaktadır.⁵²

2.2.1. Esterâbâdî (öl.1033/1624)

Ahbarilik 17. yüzyılın başlarında Muhammed Emin el-Esterâbâdî ile yeniden hayat bulmuştur.⁵³ Bu yüzden Ahbariyye anlayışını temellendiren kişi olarak Esterâbâdî gösterilir.⁵⁴ Esterâbâdî kelam, mantık, tıp ve edebiyat gibi birçok alana ilgi göstermiştir. Ancak en çok ilgilendiği alan hadis ve fıkıh usulüdür. Bu ilimleri aldıktan sonra icazetini el-Âmili (öl.1009/1600) ve Şehid-i Sani'den almıştır. Hadis rivayetinde icazetini ise hocası Mirza Muhammed b. Ali el- Esterâbâdî (ö.1028/1619) vermiştir. Onun en önemli eseri *el-Fevâidü'l-Medeniyye*'dir.⁵⁵ Esterâbâdî, Ahbariyyeyi önemli bir şekilde inceleyerek bağımsız bir ekol haline getirmeyi başarmıştır. Esterâbâdî, Büveyhi döneminin üç alimini (Şeyh Müfid (öl.413/1022), Şerif Murtaza (öl.436/1044), Ebu Cafer et-Tûsi (öl.460/1067) bidatleri Şii düşüncesine kattığı düşüncesiyle sert bir şekilde eleştirmiştir.⁵⁶ Sonuç olarak Esterâbâdî, Usuli anlayışına karşı çıkar, masum imamların Allah tarafından gönderildiğini savunur, imamlardan gelen haberleri dini hükümlerin kaynağı olarak görür. Bu yüzden imamlardan gelen haberlere akıldan önce önem verilmesi gerektiğini belirtir.⁵⁷

Esterâbâdî'ye göre, imamların ve ashabının çizdiği yol, ilk dönem alimleri Küleyni ve Saduk'un zamanında açık ve belirgindir. Esterâbâdî ve ondan sonraki alimler, ilk dönemlerden sonra Şii düşüncesine birçok bidatin girdiğini düşünmektedirler. Bu alimler Şii düşüncesine sonradan giren bidatları ortadan kaldırmayı görev edinmişlerdir. Amaçları ise, Şii düşüncesini tekrar imamların ve ashabının tavsiye ettiği yola ilk ve orijinal haline getirmektir. İmamların ortaya koyduğu çizgiden sapılmasının en önemli nedeni olarak başta

⁵² Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 157.

⁵³ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 175.

⁵⁴ Yurdagür, "*Ahbâriyye*", 1/490.

⁵⁵ Bkz. Muhammed Emin el-Esterâbâdî, *el-Fevâidu'l-Medeniyye ve's-Şevâhidü'l-Mekkiyye*, thk. Rahmetullah Rahmeti Erâkî, (Kum: Muessesetu'n-Neşri'l-İslâmî, 1424). Bu eser hakkında bkz. İbrahim Kutluay, "Sistematik Ahbâriğin Kurucusu Emin el-Esterâbâdî'nin *el-Fevâidü'l-Medeniyye* Adlı Eserinde İctihad ve Taklid Hakkındaki Görüşlerinin Tahlili", *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 12 (Haziran 2021), 13-40.

⁵⁶ Daftary, *Şii İslam Tarihi*, 93; krş. Esterâbâdî, *el-Fevâidu'l-Medeniyye*, 149-153.

⁵⁷ Yurdagür, "*Ahbâriyye*", 490.

Usuliler olmak üzere birçok konuda Ehl-i Sünnet'in taklit edilmesini görürler.⁵⁸

Sonraki dönem Ahbariliğin Safeviler döneminde tekrar ortaya çıkmış olmasının sebepleri arasında Safevi iktidarının kendini imami olarak göstermesi vardır.⁵⁹ Bu dönemde Esterâbâdî'nin düşüncelerinin öne çıkması ile Usuli anlayışta bir duraklama meydana gelmiş bazı Usuli alimlerin de mutedil bir çizgi izlemeleri Ahbariliğin daha ön plana çıkmasına yardımcı olmuştur. Safeviler döneminde *Kütüb-i Erbaa*'da bulunmayan birçok rivayetler ortaya çıkmıştır. Bunları toplama zarureti, bu zaman diliminde rivayet ve ahbar sahasında geniş hadis külliyatlarının kaleme alınması son dönem ahbari düşüncüyü ortaya çıkarmıştır.⁶⁰

İlk dönem Ahbarilik çoğunlukla *muhaddis* yahut *Ehl-i Hadis* şeklinde tanımlanırken, son dönem Ahbariliğini tüm Şii-İmami alimler *Ahbarilik* diye isimlendirmiştir.⁶¹ İlk dönem Ahbarilik, sadece imamların ahbarı ile uğraşan bir hareket iken, son dönem Ahbarilik kendilerini Usuliliğin fıkıh ve kelam gibi alanlara verdiği zararı yok etmeye çalışan hareket olarak görmektedir. Onlara göre, imamlar ve ashabı dönemindeki fıkıh ve kelam ile sonraki fıkıh ve kelam farklıdır. İlk dönem Ahbari anlayışında gaybetin kısa süreceği düşüncesi hakimdir. Son dönem Ahbariliği, usuli düşünceye bir tepki ile ortaya çıkmıştır. Bunda Safevilerin çeşitli uygulamaları ve Usuli düşüncesinin akıl ve içtihat konusundaki ifratının etkisi vardır. İlk dönem Ahbariliğinde fıkıh ve fıkıh usuli gibi disiplinler henüz oluşmadığından bu konularla haliyle uğraşmamışlardır. Son dönem Ahbarilikte fıkıh ve kelam gibi disiplinlere ve usuli anlayışa bir tepki söz konusudur.⁶²

Usululuk karşısında mağlup olan son iki yüz yıl içinde yok olma durumunda olan Ahbarilik, küçük topluluklarda varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Kendilerine ait az sayıdaki medreselerde faaliyetlerini yürütmektedir. Bunların en köklü olanları Bahreyn'de bulunan medreseleridir. Bahreyn'de Ahbari ulema keskin hükümlerden

⁵⁸ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 161-162.

⁵⁹ Ömer Faruk Teber, "Mezhebi Ayrışmanın Politik Sonuçları: Safevi Tarikatının Siyasallaşması", *İlahiyat Akademisi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 5 (Temmuz 2017), s. 195; Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 164-171.

⁶⁰ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 164-171.

⁶¹ Kartaloğlu, *Şeyh Saduk ve Şeyh Müfid Bağlamında İmamiyyede Ahbari-Usuli Farklaşması*, 39.

⁶² Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 363-366.

uzak ılımlı görüşlere sahipken, Hindistan Haydarabad'daki Ahbari varlığı aşırı, çatışmacı katı tavrını sürdürmektedir.⁶³

2.3. Usûlîlik

Usûlîlik, “asl” kelimesinin çoğulu kabul edilen “usûl”den türemiştir. Usuliyye denilince, İmamiyye Şia'sında, on ikinci imamın küçük gizliliğinden sonra ortaya çıkan problemlerde genellikle fikhın akli ilkelerini ve içtihadı, mezhep taraftarlarınca kabul edilen nakillere uygulayanlar anlaşılır. Usuliyye adı on ikinci asra kadar çokça görülmemiş bu asır ve sonrasında Ahbariyyenin ahkam hususlarında akla yer verilmesine karşı olmaları sebebiyle bu ad yaygınlaşmıştır.⁶⁴

Gaybet-i Kübrâ'nın başlamasının birkaç asrında Şii alimlerin büyük bir kısmı Ahbari düşünceye sahiptir. Bunun için akli delillerden istifade etmemişlerdir. Ancak ortaya çıkan yeni problemler Sünni alimleri etkilediği gibi Şii alimlerini de etkilemiştir. Onlarda yeni çıkan problemlere bir çözüm yolu bulma arayışına girmişlerdir. Ahbari düşüncenin yerine usuli anlayışın tercih edilme nedenlerinden biri nas döneminden uzaklaşmadır. Diğer bir neden ise ortaya çıkan yeni problemlere çözüm bulma arayışdır.⁶⁵ Ortaya çıkan yeni problemlere akılcı ve pratik yaklaşım sergileyen alimler usuli olarak anılmışlardır.⁶⁶

Bu anlamda Büveyhiler dönemi önem arz etmektedir. Bağdat'ta güçlenen Büveyhiler imami alimleri desteklemişlerdir. Bu dönemde imami alimler, düşüncelerini aktarmada özgür bir ortam yakalamışlardır. Bağdat'ın içinde bulunduğu sosyo-kültürel mirasın da Şii alimler üzerindeki etkileri kaçınılmazdır. Bu bakımdan Sünnilerdeki kelam ve fikhın geldiği nokta Şii'lere için bir örnektir. Bütün bunlar Şii'lerin kendi itikad ve fıkıhları açısından yol göstericidir. Büveyhilerin İmamî alimlerin yanında Mutezili alimleri de desteklemeleri, imami alimlerin hem kelam hem de fıkıh alanında kendi usullerinin sistematiğini oluşturmalarında önemli bir rol oynamıştır. Bütün

⁶³ Mehmet Ali Büyükkara, “İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları”, *Ortadoğu'nun geleceği Açısından Şii-Sünni İlişkileri Sempozyumu* (Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2014), 217-218.

⁶⁴ Mustafa Öz, “Usuliyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 42/214.

⁶⁵ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, s. 86.

⁶⁶ Kartaloğlu, *Şeyh Saduk ve Şeyh Müfid Bağlamında İmamiyye'de Ahbari-Usuli Farklaşması*, s. 40.

bunlar Ahbari düşünceden uzaklaşarak Usuli anlayışın yerleşmesinde oldukça önemlidir.⁶⁷

Özellikle, Şeyh Müfid, Şerif Murtaza ve et-Tusi gibi alimler ortaya çıkan problemlere çözüm aramaya başladılar. Bu alimler kitap ve sünnetin zahiriyle amel etmenin, ilahi hükümlerin keşfedilmesinde ve fetva vermede yeterli olmadığı düşüncesiyle akli hükümlerden istifade etmeye çalıştılar. Bu alimlerin çalışmalarıyla şer'i hükümler akli metotlarla ortaya konulmuştur. Dördüncü asrın sonlarına doğru rasyonel kelim ekolünü temsil eden Bağdat medresesi hâkim duruma gelmesiyle birlikte Ahbarilerin merkezi sayılan Kum medresesi etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu durum usuli düşüncenin yaygınlaşmasına vesile olmuştur.⁶⁸

Kum ekolüne karşı akılcılığı önemseyen usuli fikirlerin ortaya çıkmasında Nevbahti ailesinin de etkileri vardır. Nevbahti ailesi, Abbasi halifeleri ile kurdukları iyi ilişkiler sayesinde düşüncelerini serbestçe açıklamışlar aynı zamanda Bağdat'ın sosyo-kültürel mirasının yanında özellikle de Mutezile fikirlerden büyük oranda etkilenmişlerdir. Nevbahti ailesinin ortaya çıkardığı bu etki ile İmamiyye arasında akli delilleri önemli gören bir grubun ve Şii kelamının teşekkülüne sebep olduğu söylenebilir.⁶⁹

2.3.1. Şeyh Müfid (öl.413/1022)

Gerçek ismi Muhammed b. Muhammed b. Numan el- Harisi el- Ukberi el-Bağdadi'dir. Şeyh Müfid, İmamiyye'nin kelam, fıkıh ve hadis alanında önemli alimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bağdat'ın kuzeydoğusundaki Süveyka İbnü'l-Basri beldesinde 945-948 yılları arasında doğmuştur. Şeyh Müfid, Bağdat'ta yaşadığı için farklı kesimlerden birçok hocadan dersler almıştır. Bu durum onun mesleklere daha geniş bir açıdan bakmasına yardımcı olmuştur. Şeyh Müfid, bazı hocalarının hatalı olduğunu düşünerek onlara reddiyeler yazmıştır.⁷⁰

Usuli düşünceye sahip Şeyh Müfid'in, Mutezile kelimcilerden ders alması onun İmamî düşüncesine ilişkin kelamının metot ve muhtevasına etkisi olmuştur.⁷¹ Şeyh Müfid'in yaşadığı ortam onun

⁶⁷ Hatice Geçkin, *Büveyhiler Döneminde Bağdat'ta Şiilik*, (Çorum: Hitit üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 73.

⁶⁸ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 86.

⁶⁹ Kartaloğlu, *Şeyh Saduk ve Şeyh Müfid Bağlamında İmamiyye'de Ahbari-Usuli Farklaşması*, 43.

⁷⁰ Bulut, *Şia'da Usuliliğin Doğuşu ve Şeyh Müfid*, 55-60.

⁷¹ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 97.

düşüncelerini şekillendirmiştir. Büveyhilerin Şii taraflı siyaseti ve Şii ilere kendi inanç ve düşüncelerini söyleyebilme özgürlüğü tanınmaları Bağdat'ta yeni Şii merkezlerinin kurulmasını sağlamıştır.⁷² Bir bakıma Şeyh Müfid'in başarısında Büveyhilerin önemli rolü vardır.⁷³

Bağdat'ta bulunan medrese kısa sürede onun şahsında Şii düşüncenin en mühim merkezi oldu. Şeyh Müfid'in Bağdat'taki diğer imami düşünce haricindeki gruplarla olan irtibatı kendi sistemini geliştirmesinde katkısı büyüktür.⁷⁴ Şeyh Müfid, günümüzde de İmamiyye içerisinde usuli düşüncenin kurucusu kabul edilmektedir. Şii inançların savunuculuğunu yapan Şeyh Müfid, diğer taraftan da İmamiyye'nin Şia firkalarından farklılığını ifade etmiştir.⁷⁵

Kelam, tefsir, hadis ve fıkıh alanında birçok eseri bulunan Şeyh Müfid'in en önemli eserlerinden biri de kelam alanında *Evailü'l-Makâlât*'tir.⁷⁶

2.3.2. Şerif Murtaza (öl.436/1044)

Gerçek ismi Ali b. Hüseyin b. Musa b. Muhammed'dir. Şeyh Müfid'in önemli talebelerinden olan Şerif Murtaza Şii fikhını hocasından öğrenmiştir. Hocasının ölümünden sonra onun yerine geçmiş Şia'nın dini ve ilmi açıdan aranan alimi olmuş kendisine gelen sorulara cevap vermeye çalışmıştır.⁷⁷

Şerif Murtaza farklı düşüncelere sahip birçok alimden ilim görmüştür. Özellikle Kelam ve fıkıh ayrıca İslami ilimlerin her alanında eserler vererek edebiyat ve şiir alanında da önemli bir alim olarak görülmektedir. Hocası Şeyh Müfid'e göre akla daha fazla yer vermiştir. Usuli anlayışı içindeki rasyonalist akım Şerif Murtaza ile en üst düzeye çıkmıştır. Hocasına göre daha radikal bir Usuli olmasına rağmen uzlaşmacı bir yönü de vardır. *Ez-Zeri'a ila Usuli's-Şeri'a* isimli eseri İmamiyye fıkıh alanında sistematik bir eser olarak görülmektedir.⁷⁸

⁷² Bulut, *Şia'da Usuliliğin Doğuşu ve Şeyh Müfid*, 28.

⁷³ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 96.

⁷⁴ Mazlum Uyar, *Şii Ulemanın Otoritesinin Temelleri*, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2004), 24-25.

⁷⁵ Habib Kartaloğlu-Ziya Erdinç, *Şii-Usuli Düşünce Açısından Şeyh Müfid ile Şerif El-Murtaza Mukayesesi*, *Mezhep Araştırmalar Dergisi* 10/1 (Bahar 2017), 151.

⁷⁶ Bkz. Şeyh Müfid *Evailü'l-Makâlât fi'l-Mezâhib ve'l-Muhtârât*, haz. Vaiz Çerenedâbi (Tebriz: Matbaat-ı Hakikat, t.s.), Eserleriyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Bulut, *Şia'da Usuliliğin Doğuşu ve Şeyh Müfid*, 129-164.

⁷⁷ Bulut, *Şia'da Usuliliğin Doğuşu ve Şeyh Müfid*, 105-108

⁷⁸ Bulut, *Şia'da Usuliliğin Doğuşu ve Şeyh Müfid*, 108.

O, Hocası Şeyh Müfid'in yöntemini kullanarak ve itikadi konuların anlaşılmasında akla önem vererek Usuli düşüncenin ileri bir yere gelmesini sağlamıştır.⁷⁹

2.3.3. Ebu Cafer et-Tûsi (öl.460/1067)

Gerçek ismi Muhammed b. el-Hasan b. Ali b. el-Hasan et-Tûsi'dir. Tus'ta doğan Tûsi, ilk eğitimini de burada almıştır. Şeyh Müfid'in yanına Bağdat'a geldiğinde yirmi üç yaşlarındadır ve beş yıl buradan ayrılmamıştır. Onun ölümünün ardından yirmi üç yıl boyunca Şerif Murtaza'nın derslerine devam etmiştir. Onun da ölümünden sonra Bağdat'ta on iki yıl daha kalmış, onun yerini almış artık kendisi öğrenci yetiştirmeye başlamıştır. Burada Büveyhi emirleri ve Abbasi halifeleri ile iyi ilişkilerde kurmaya çalışmıştır. Tûsi'nin Bağdat'tan ayrılma sebepleri arasında Şii-Sünni çatışmaları gösterilir. Bağdat'tan Necef'e giden et-Tûsi, burayı Şii-İmamiyye'nin ilim merkezine dönüştürmüştür. Şeyh Müfid'in gözde öğrencileri arasında gösterilen et-Tûsi beş yıl gibi kısa bir sürede onun ilim anlayışını kavramış usuli ekolün devam etmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁸⁰ Şeyh Müfid'ten istifade eden et-Tûsi onun *Muknia* adlı kitabını şerh etmiş bu şerhin adına *Tehzib* adını vermiştir. *Kütüb-i Erbaa'dan* birini oluşturan bu eser, ahkama dayalı hadislerini içermekte olup, *Muknia'nın* rivayete dayalı şerhi durumundadır. Tûsi kitaplarının çoğunu Şerif Murtaza'nın öğrencisiyken yazmıştır. Yine *Kütüb-i Erba'nın* dördüncü kitabı *İstibsar* da Tûsi'nin eseridir.⁸¹ Tûsi, hocaları Şeyh Müfid ve Şerif Murtaza'nın rasyonel yaklaşımını geliştirmiş aynı zamanda da Ahbarilik-Usulilik arasında mutedil bir yaklaşıma öncülük etmiştir.⁸²

3. Ahbarilere ve Usulilere Göre Şer'i Deliller

İslam alimlerinin ittifak ettikleri dört delil vardır. Bunlar kitap, sünnet, icma ve kıyastır. Fakat bunlar hükümlere delalette aynı seviyede olamazlar. Bir hükmü öğrenmek için başvurulacak ilk kaynak kitaptır.⁸³

İmamiyye'de şer'i deliller konusunda Ahbariler ve Usuliler arasında farklar mevcuttur. Ahbari kesim ilk iki delili kitap ve sünneti kabul ederken icma ve akıldan uzak durmuşlar veya karşı çıkmışlardır. Usuli kesim ise dört delili de kabul etmektedir. Ku'ran-ı Kerim ve

⁷⁹ Kartaloğlu-Erdinç, "Şii-Usuli Düşünce Açısından Şeyh Müfid ile Şerif El-Murtaza Mukayesesi", 174.

⁸⁰ Bulut, *Şia'da Usuliliğin Doğuşu ve Şeyh Müfid*, 109-111.

⁸¹ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 115.

⁸² Bulut, *Şia'da Usuliliğin Doğuşu ve Şeyh Müfid*, 109-111.

⁸³ Şa'ban, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlmini Esasları (Usulül Fıkıh)*, çev. İbrahim Kafi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 45.

sünnet delillerini iki kesimde kabul etmesine rağmen Ahbariler Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında imamların ahbarı ile desteklenmesinin gerekliliği savunulmuştur.⁸⁴

Usuliler, Kur'an ve sünnetin literal anlamını kabul ederek bu anlamların ise ancak akli kullanarak anlaşılacağını, Şia'nın dört hadis kitabının içinde güvenilmeyecek nakillerin olduğunu, mutlak müctehidin dinin bütün dallarında yetişmiş kimse olarak hüküm çıkarma konusunda birçok ilimlerin öğrenilmesinin önemini vurgularken, Ahbariler dinin bütün konularını imamların bileceğini, hüküm çıkarmak içinde imamın ahbarının iyi bilinmesi gerektiğini savunurlar.⁸⁵

Şia, Kur'an-ı Kerim'de kendi mezhebi görüşlerini destekleyecek deliller bulamadığı zaman ayet ve hadisleri kendi görüşlerine uygun bir biçimde tevîl yoluna gitmiştir. Bunu da Ehl-i Beyt rivayetlerine dayandırarak yapmışlardır. Onlar, yüce Allah'ın Kur'an'ın yorum ve tefsiri görevini imamlara verdiğini,⁸⁶ bunun için imamların görevlerinden birinin, "sınırlı nas, sınırsız mekân ve problemlerde verecekleri hükümleri zanni değil, kendi masumiyetleriyle yakini olarak doğru şekilde vermeleri" olarak görürler.⁸⁷

Katip, ilk dönemlerde Ahbarilerin Kur'an'ın zahiri ile amel etmenin geçerliliği konusunda kuşkulandıklarını bu yüzden doğrudan açık anlamıyla hareket etmeyi caiz görmediklerini ifade eder. Ahbariler, Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması noktasında Ehl-i Beyt imamlarının rivayetlerine ve tefsirine bakılmasının gerekliliğini savunur. Ahbariler, hadisleri kolayca kabul ederken Usuliler rivayetleri inceleyerek, hadislerin kabulünde belirli şartları öne sürmüş, hadisleri kendi içinde mütevatir ve gayr-i mütevatir olarak ikiye ayırmışlardır. Gayr-i mütevatir hadisleri de kendi içinde ayrıma tutan Usuliler, haber-i vahid'i de sahih, müvessak, hasen ve zayıf olmak üzere dörde ayırmışlardır. Zamanla rical ilmi adını verdikleri hadis rivayet edenlerin durumlarını inceleyen özel ilim geliştirmişlerdir.⁸⁸

⁸⁴ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 249; Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şülik ve Kolları*, 286-288; Abdullah Semahici, "İmamiyye Şiasının İki Ekolü Ahbariler ve Usuliler Arasındaki Temel Farklar", çev. İbrahim Kutluay, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4/7 (Haziran 2013), 138.

⁸⁵ Öz, *Başlangıçtan Günümüze Şülik ve Kolları*, 286-288.

⁸⁶ Ahmet Kâtip, *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik-Şülik*, Mana Yayınları, çev. Muharrem Tan (İstanbul: Mana Yayınları), 2013, 66.

⁸⁷ Ahmet İshak Demir, "İmamiyye Şia'sında İmamın Yetkilerinin Fakihlerce Devralınma Süreci", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 2/1 (Bahar 2009), 47.

⁸⁸ Katip, *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik-Şülik*, 65, 72.

Usulilere göre, din hükümlerin kaynağı Kitap ve Sünnet, icma ve akıldır.⁸⁹ Kitap ve Sünnet'in gerçek manaları akılla bilinir. *Kütüb-i Erbaa*'da zayıf kabul edilen nakiller de vardır. Bu yüzden imamlardan gelen rivayetlere itibar edilir. Bu yolla gelen hükümler akla aykırı olamaz. Bir rivayete zıt başka bir rivayetin olması durumunda deliller ihtihad yoluyla tercih edilir. Usuliler toplumdaki insanları müctehid ve mukallid olarak ikiye ayırır. Dinin bütün dallarında yetişen ehil olan kimse Mutlak müctehittir.⁹⁰ Usuli ulema, ahbari ulema ile olan tartışmalarından galip ayrılarak içtihat edebilen ulema toplumunda belirli bir yer edinmiştir. Ulema, dini bilgiler konusunda en üst konumda bulunmasından dolayı merci-i taklit (müctehid) olmuştur. Onları taklit eden insanlar da mukallid olmuştur.⁹¹ İşte dinin bütün dallarında ehil olamayan kimse mukalliddir, bu kimse hayatta bulunan adil bir mutlak müctehidi taklid eder.⁹²

Şia'da imam tek otorite olarak kabul edilir. Alimin görevi ise, imamlardan gelen ahbari toplamak, soru ve sorunların çözümü için nakilde bulunmaktır. Alim, nakilden öte akli izahta bulunursa kesin olarak reddedilir. Yine iblisin icadı olarak görülen içtihat ve kıyas kabul edilmez.⁹³

İmamiyye itikadına göre gaybet zamanında içtihat şartlarını kendisinde toplayan müctehid, İmamın naibi durumundadır. Hüküm verme, halka hükmetme konusunda İmamın salahiyetini taşır. Müctehidin hükmünü kabullenmeyen kimse imamın da hükmünü kabul etmemiş sayılır. Bu durum ise, Allah'ın hükmüne karşı gelmek olduğundan bir hadise göre Allah'a şirk koşmakla aynı şeydir.⁹⁴

Özellikle Usuli kesim "hicri beşinci yüzyılda Şerif el-Murtaza'nın savunduğu lütuf teorisine göre icmayı kabul etmişlerdir. Ancak bu icmayı kabul kendi düşüncelerine uygun biçimde olmuştur. Lütuf teorisine göre, beklenen imam hakka ve imamın görüşüne aykırı olan her türlü icmayı yıkmak zorundadır. Onlara göre icma, şer'i kaynaklardan birini oluşturmaktan çok imamın görüşünü ifade eder. Şia

⁸⁹ Semahici, "İmamiyye Şiasının İki Ekolü Ahbariler ve Usuliler Arasındaki Temel Farklar", 138.

⁹⁰ Öz, "Usuliyye", 215.

⁹¹ Çelik, Yılmaz, "İran Dış Politikasında Kurumsal ve Kuramsal Bir Aktör: Velayet-i Fakih", 148.

⁹² Şehrazat Zengin Karayılan, *Şia Kelamında İlahi Sıfatlar* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 65.

⁹³ Demir, *İmamiyye Şia'sında İmamın Yetkilerinin Fakihlerce Devralınma Süreci*, 48.

⁹⁴ Karayılan, *Şia Kelamında İlahi Sıfatlar*, 65.

bilginlerinin büyük bölümü, bazı ihtilafli görüş ve kanaatleri ispatlamak için icma ilkesini delil kabul etseler de bunu kendi benimsedikleri kural ve usule göre yapmışlardır. Şia'ya göre icma başlı başına bir delil veya kaynak olmayıp diğer delilleri destekleyici role sahip ikincil kaynaktır.⁹⁵

Ahbariler içtihadın, on iki imam düşüncesinin mantığına ters düştüğünü, bundan dolayı içtihadın reddedilmesi gerektiğini belirtirken Usuliler ise, imamlardan gelen ahbarın, içtihadı emrettiğine hükmetmişlerdir.⁹⁶ Şia'nın içtihat kapısını açmasından sonra Ehl-i Sünnet'e bir hayli yaklaştığını ifade eden el-Katip'e göre bu durum ahbari kesimin usuli kesimi Sünni olmakla suçlamasının nedenidir.⁹⁷

Gaib İmam Mehdi'yi bekleyiş nazariyesi gaybet döneminde siyasi faaliyeti ve devlet kurmayı haram kılmıştır. Bu düşünce İmamiyye Şia'sının alimlerinin siyasi hayattan çekilmesine, bazılarının imamet için masumluk ve nassı şart koşan İmamiyye düşüncesinden kopmalarına ve yönetimlerde yer almalarına neden olmuştur. Bu yüzden pek çok alim katı İmamiyye düşüncesinden geri adım atmış, katı intizar nazariyesinden vazgeçmesine neden olmuştur. Bu yolda atılan ilk adımda içtihat kapısının açılması yönünde olmuştur.⁹⁸

Şii-Usuli ulema kitap ve sünnetten sonra icmayı muteber üçüncü delil olarak kabul etmektedir. Usulilerin icmayı delil olarak kabul etmesinde, herhangi bir konuda birden fazla icma olduğunda içinde nesebi zikredilmeyen şahıs bulunursa o icma doğrudur düşüncesi hâkimdir. Çünkü nesebi bilinmeyen kişi Şii ulemaya göre imamın varlığına delalettir. Yine icmanın delil olarak kabul edilmesinde et-Tusi'nin ortaya koyduğu lütuf prensibidir. Buna göre imam dinin koruyucusudur ve her zaman toplumun içinde bulunması sebebiyle doğru olmayan bir şey meydana geldiğinde imamın buna müdahale eder ve doğru icma hâkim olur. Usulilere göre icma, masumun sözünü keşfetmesi sebebiyle ilmi bir kıymet kazanır ve onun sözünü kati olarak keşfettiğinde icma meydana gelmiş olur.⁹⁹

Ahbari ve Usuliler arasındaki tartışmaların çoğu akıl üzerine olmuştur. Özellikle Usuliler kitap, sünnet ve icmadan sonra akli delil görmeleri Ahbarilerin de yalnızca kitap ve sünneti delil kabul etmeleri

⁹⁵ Kâtip, *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik-Şiilik*, 84.

⁹⁶ Sayın, "İran'daki Şii Kültüründe Ahbariyye-Usuliyye Yaklaşımları Bağlamında Gelenek-Yenilik Çizgisi", 120.

⁹⁷ Kâtip, *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik-Şiilik*, 85.

⁹⁸ Ahmet Kâtip, *Şia'da Siyasi Düşüncenin Gelişimi-Şura'dan Velayet-i Fakihe-*, çev. Mehmet Yolcu (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2005), 364.

⁹⁹ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 277.

tartışmaları bu yöne çekmiştir. Aslında ilk Usuliler de akli müstakil bir delil olarak kabul etmemişlerdir. Usuli düşüncenin prensiplerini derleyip toplayan Şeyh Müfid, akla ilk işaret eden kişidir. O, delilleri üç asıl olarak kabul ettiği kitap, sünnet ve icmaya ulaştıran üç yoldan birisi olarak akli görmüştür. Şeyh Müfid bu yüzden akli müstakil bir delil olarak görmemiş üç asıl delile ulaştıran bir vasıta olarak görmüştür. Müstakil delil kabul eden ilk kişi ise İbn İdris Hilli'dir (öl.598/1202).¹⁰⁰ İbn İdris, kendinden önceki Şii ulemayı tenkit etmiştir. Onun, Şii fıkına getirmiş olduğu, akli müstakil bir delil olarak kabul ettiği, Hille medresesinin güçlü bir şekilde ortaya çıkmasına yol açmıştır. İbn. İdris, kıyas ve ahad haberleri dışlayarak akli müstakil bir delil kabul etmesinin nedeni, kıyası reddederek tamamen akla dayalı bir sistemi öne çıkarmasında, ahad haberi reddederek Şii fıkındaki et-Tusi ağırlıklı sisteme ve onu taklit dönemine son verme düşüncesidir. Fıkıhta katı bir tenkit metodu takip etmesi nedeniyle kendisinden sonraki ulema tarafından büyük eleştiri almıştır. Ancak onun tenkitleri Şii fıkında durgunluğun giderilmesini, içtihadın önünün açılmasını sağlamıştır.¹⁰¹

Sonuç

Şii-İmamiyye içinde farklı düşünce yapılarının oluşumu Gaybet-i Kübrâ'dan sonra olmuştur. Gaybet-i Suğra'dan sonra sefirler döneminde imamların onlarla irtibatla bağlantılı olduğu düşüncesiyle bazı problemlere sefirler cevap verebilmiştir. Ancak cevap veremedikleri problemler de olmuştur. Bu durumda bu problemlerin çözümü imamların dönüşüne bırakılmıştır.

Gaybet-i Kübrâ'dan sonra cevap verilemeyen yeni problemlerin çoğalması, son sefirden sonra başka bir sefirin gelmemesi Şii-İmamiyye içinde tartışmalar çıkmasına neden oldu. Bu tartışmalar neticesinde Şii-İmamiyye içinde iki farklı görüş ortaya çıktı. İmamın ahbarı ile yetinilmesi gerektiğini savunan gruplar Ahbariler olarak tanımlanmıştır. Bunlar imamların otoritesine mutlak bağlılığı esas aldıkları için imamlardan gelen sözleri ve yazılı rivayetleri akaid ve fıkıhta tek kaynak olarak görmüşlerdir. Akla ve Ehl-i Sünnet icadı olduğu düşüncesiyle içtihadı da karşı çıkmışlardır.

Büveyhilerin İmamî alimlerin yanında Mutezili alimleri de desteklemeleri, imami alimlerin hem kelam hem de fıkıh alanında kendi usullerinin sistematizasyonu oluşturmalarında önemli bir rol oynamıştır. Bu dönem hem Ahbariler hem de Usuliler açısından önem arz etmektedir.

¹⁰⁰ Uyar, *İmamiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbarilik*, 284.

¹⁰¹ Uyar, *Şii Ulemanın Otoritesinin Temelleri*, 60-61.

Görüşlerini yayma ve eserlerini ortaya çıkarma fırsatını yakalayan Ahbariler, imamın gaybetini ispat etmek ve dağınık halde bulunan imamların ahbarını toplamaya çalışmışlardır. Bu bakımdan Kum medresesi onlar için önemli bir dini merkez olmuştur. İmamların ahbarını toplama konusunda Kuleyni ve Şeyh Saduk önemli alimler arasında yer almıştır.

Safeviler döneminde Ahbarilik tekrar ön plana çıkmıştır. Bunun sebebi ise imama has görülen yetkilerin ulemaya devredilmesinden dolayı imamların itibarının zedelendiği görüşünün hâkim olmasıdır. Bu anlamda Esterâbâdî, ilk dönemlerden sonra Şii düşüncesine birçok bidatin girdiğinden hareketle bunlardan Şii düşünceyi temizlemeyi, Şii düşüncesini tekrar imamların ve ashabının tavsiye ettiği yola ilk ve orijinal hale getirmeyi gaye edinmiştir.

İmamların ahbarının problemlere çözüm bulmada yeterli olmaya-acağı düşüncesinden yola çıkarak akla da önem verilmesi gerektiğini savunanlar Usuliler olarak tanımlanmıştır. Onlara göre dini hükümlerin kaynağı Kitap, Sünnet, icma ve akıldır. Bu bağlamda Usuliler Kitap ve Sünnet'in gerçek manalarının akılla anlaşılabilceğini savunmuşlardır. Usuli alimler arasında ismi ön plan çıkan Şeyh Müfid, Şerif Murtaza, et-Tûsi olmuştur.

Dönemin sosyo-kültürel yapısı, siyasi iktidarlar, değişik mezheplerden ve görüşlerden alimlerin Şii-İmamiyye'de Ahbari-Usuli anlayışının gelişim seyrinde önemli etkilerinin olduğunu görmekteyiz. Bundan dolayı bazen Ahbarilik ön plana çıkarken bazen de Usulilik ön plana çıkmaktadır. Safeviler döneminden sonra son Ahbarilik diyebileceğimiz ekol zayıflarken Usuli düşünce güçlenmeye başlamıştır. Bu bakımdan günümüzde Usuli anlayış ön plandadır. Belli yerlerde çok az da olsa Ahbarilik de devam etmektedir.

Kaynakça

- Atalan, Mehmet. *Mezhepler Tarihi Açısından Cafer Es-Sadık*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Bağdadi, Abdulkahir. *Mezhepler Arasındaki Farklar*. çev. Ethem Ruhi Fırlalı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 6. Basım, 2011.
- Bulut, Halil İbrahim. *Şia'da Usuliliğin Doğuşu ve Şeyh Müfid*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2013.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları", *Ortadoğu'nun geleceği Açısından Şii-Sünni İlişkileri Sempozyumu*. ed. Mesut Okumuş-Cemil Hakyemez. 209-232. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2014.

- Çelik, Ahmet Hüsrev-Yılmaz, Muhammed Mücahit. "İran Dış Politikasında Kurumsal ve Kuramsal Bir Aktör: Velayet-i Fakih". *Türk Dünyası Araştırmaları* 116/229 (Temmuz 2017), 145-158.
- Daftary, Farhad, Şii İslam Tarihi. çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Alfa Yayınları, 2016.
- Demir, Ahmet İshak. "İmamiyye Şia'sında İmamın Yetkilerinin Fakihlerce Devralınma Süreci", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 2/1 (Bahar 2009), 43-75.
- Esterâbâdî, Muhammed Emin. *el-Fevâidu'l-Medeniyye ve's-Şevâhidu'l-Mekkiyye*, thk. Rahmetullah Rahmeti Erâki. Kum: Muessesetu'n-Neşri'l-İslâmi, 1424.
- Eşari, Ebu'l Hasan. *İlk Dönem İslam Mezhepleri Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l-Musallin*. çev. Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *İmamiyye Şiası*. İstanbul: Selçuk Yayınları, 1984.
- Geçkin, Hatice. *Büveyhiler Döneminde Bağdat'ta Şiilik*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Gölcük, Şerafettin-Toprak, Süleyman. *Tarih, Ekoller, Problemler, Kelam*. Konya: Tekin Kitabevi, 8. Baskı, 2014.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Tarih Boyunca İslam Mezhepler Tarihi ve Şiilik*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2016.
- Hakyemez, Cemil. "Şii İmamiyye Fıkhnının Teşekkül Süreci ve İmame". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (Haziran 2018), 7-36.
- Hakyemez, Cemil. *Osmanlı-İran İlişkileri ve Sünni-Şii İttifakı*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- Hossein, Modarressi. Şii Fıkhnında Rasyonalizm ve Gelenekselcilik: Bir Ön Araştırma. çev. Habib Kartaloğlu. *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* 7/1 (Bahar 2014), 189-207.
- Kaplan, Doğan. *Hişam b. Hakem Hayatı, Görüşleri ve İmami Şiiliğe Katkıları*. Konya: Aybil Yayınları, 2013.
- Karayılan, Şehrazat Zengin. *Şia Kelamında İlahi Sıfatlar*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Kartaloğlu, Habib. İmamiyye'de Ahbari-Usuli Farklılaşması: Şeyh Saduk ve Şeyh Müfid Örneği. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/24 (Aralık 2011), 193-216.

- Kartaloğlu, Habib. *Şeyh Saduk ve Şeyh Müfid Bağlamında İmamiyye’de Ahbari-Usuli Farklılaşması*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Kartaloğlu, Habib-Ziya Erdinç. Şii-Usuli Düşünce Açısından Şeyh Müfid ile Şerif El-Murtaza Mukayesesi. *Mezhep Araştırmalar Dergisi* 10/1 (Bahar 2017), 149-182.
- Kâtip, Ahmet. *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik-Şiilik*. çev. Muharrem Tan. İstanbul: Mana Yayınları, 2013.
- Kâtip, Ahmet. *Şia’da Siyasi Düşüncenin Gelişimi-Şura’dan Velayet-i Fakihe-*. çev. Mehmet Yolcu Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2005.
- Kutluay, İbrahim. “Sistematik Ahbâriğin Kurucusu Emin el-Esterâbâdî’nin el-Fevâidu’l-Medeniyye Adlı Eserinde İctihad ve Taklid Hakkındaki Görüşlerinin Tahlili”, *Mizânu’l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 12 (Haziran 2021), 13-40.
- Nevbahti. *Kitabu’l Makalat ve’l-Fırak Fıraku’s-Şia*. çev. Hasan Onat, Sabri Hizmetli, Sönmez Kutlu, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.
- Onat, Hasan. “Şiiliğin doğuşu ilk Şii fikirler ve ilk Şii hareketler”. *İslam Mezhepler Tarihi El Kitabı*. ed. Hasan Onat-Sönmez Kutlu. 159-160. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Onat, Hasan. *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Öz, Mustafa. “Şia”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/111-114. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Öz, Mustafa. “Usuliyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/214-215. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Öz, Mustafa. *Başlangıçtan Günümüze Şiilik ve Kolları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.
- Sayın, Esmâ. “İran’daki Şii Kültüründe Ahbariyye-Usuliyye Yaklaşımları Bağlamında Gelenek-Yenilik Çizgisi”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 14/27 (kış 2019), 63-82.
- Semahici, Abdullah, “İmamiyye Şiasının İki Ekolü Ahbariler ve Usuliler Arasındaki Temel Farklar”. çev. İbrahim Kutluay. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4/7 (Haziran 2013), 137-153.
- Şa’ban, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlmini Esasları (Usulül Fıkh)*, çev. İbrahim Kafi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 22. Basım, 2015.

- Şahin, Mehmet. "Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller". *Akademik Orta Doğu* 1/1 (2006), 39-55.
- Şehristani, Ebu'l-Fetih Muhammed. *El-Milel Ve'n-Nihal (Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi)*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Şeyh Müfid Muhammed b. Numan. *Evâilu'l-Makâlât fi'l-Mezâhib ve'l-Muhtârât*, haz. Vaiz Çernedâbi. Tebriz: Matbaat-ı Hakikat, t.s.
- Teber, Ömer Faruk. "Mezhebi Ayrışmanın Politik Sonuçları: Safevi Tarikatının Siyasallaşması". *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 5 (Temmuz 2017), 193-200.
- Tûsi, Ebu Cafer Muhammed b. Hasan. *el-Gaybe*. Tahran: Mektebetu Ninova el-Hadîse, ts.
- Uyar, Mazlum. *İmamiyye Şiası'nda Düşüce Ekolleri Ahbarilik*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2000.
- Uyar, Mazlum. *Şii Ulemanın Otoritesinin Temelleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2004.
- Watt, W. Montgomery. *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*. çev. Ethem Ruhi Fığlalı. Ankara: Sarkaç Yayınları, 4. Basım, 2010.
- Yurdagür, Metin. "Ahbâriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/490-491. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Extended Summary

Although there are various approaches to the emergence of Shī'a, the common point that researchers agree on is that some events such as the Karbala Incident (61/680), the Tawwābūn movement (61/680-63/683), and the movement of Mukhtar al-Sakafi (d.67/687) led to ruptures in Islamic society. In the last quarter of the first century AH., the first Shiite ideas ("guardianship", "messiahship" and "rec'at") emerged. At the end of the 3rd century AH., Shiism completed its formation with the idea of Ghayba al-Sughrā (260/874-329/941) and at the beginning of the 4th century with the idea of Ghayba al-Kubrā (329/941-until today).

In this article, a brief history of this divergence will be given, followed by information on the main representatives of both schools. While conveying the information in the study, the rules of scientific research and publication ethics have been meticulously followed.

Early Shi'a scholars faced some of the problems that arose with the twelfth Imam's entry into the state of ghaib. The solutions put

forward in solving these problems gave rise to the Ahbari-Usuli divergence in Imamiyya. The group that thought that the ahbar from the Imams would be sufficient was called Ahbarism, while the group that thought that only narrations would not be sufficient in solving the problems and that rational methods could also be used was called Usulism.

In all matters, the Imamiyya scholars looked to the narrations of those who relied on the sayings of Ahl al-Bayt, especially the narrations of Imam Muhammad al-Baqir (d.114/733) and Ja'far al-Sadiq (d.148/765). The early Ahbaris tried to bring these narrations together. Because of their reaction to Ahl al-Sunnah, they declared war on *ijtihad* and said that *ijtihad* was *bid'ah* and haram.

While early Ahbarism was mostly defined as *muhaddith* or Ahl al-Hadith, late Ahbarism was called Ahbarism by all Shiite-Imami scholars. While the early Ahbarism was a movement that dealt only with the ahbar of the imams, the later Ahbarism sees itself as a movement that seeks to eradicate the damage caused by Usulism to fields such as *fiqh* and theology. According to them, the jurisprudence and theology of the Imams and their companions are different from the later jurisprudence and theology. The early Ahbari understanding was dominated by the idea that the *ghayb* will be short. The first task of the early scholars was to prove the Imam's *ghayb* and to collect the scattered ahbar of the Imams. The scholars who used their time in this direction were called Ahbari. Al-Qulayni and al-Sadiq are seen among these scholars.

Late Ahbarism emerged as a reaction to Usûli thought. This was due to the various practices of the Safavids and the excesses of Usûli thought on reason and *ijtihad*.

In late Ahbarism, there is a reaction to disciplines such as *fiqh* and theology and the procedural understanding. The fact that the al-Buwayhids supported Mutazilite scholars as well as Imami scholars played an important role in the systematization of their own methods in both theology and jurisprudence. All this is very important in the establishment of the Usûli understanding by moving away from Ahbari thought.

During the Safavid period (1501-1736), there were four different understandings that were effective on the state. The first is Sufism, which was the driving force behind the emergence of the Safavid State. The second is Usûli thought, which attaches great importance to reason in religious understanding and dates back to the madrasa of Hille. In this period, this idea was represented by scholars such as Shahid-i Sâni (d.966/1559) and Muhaqqiq-i Sâni Kereki (d.940/1534). The third is the school of wisdom, a blend of Sufism,

philosophy and rational jurisprudence through the efforts of scholars such as Mir Dāmād (d.1041/1631) and Mullā Sadra (d.1050/1641). The fourth is the new ahbari movement, which advocates a return to the Salafi-ahbari thought of the early period by emphasizing hadith, arguing that it is obligatory to rely only on ahbari in matters of Sharia. The issue that played an important role in the revival of the Akhbarism movement in this period was the idea that the Imams had been weakened in terms of prestige by giving almost all of the powers belonging to the Imams to the ulema. Ahbarism dominates Shiite ideas in the 17th-18th centuries.

In the 16th century, it was Muhammad Amin al-Asterabadi (d.1033/1624) who systematized the Ahbariyya approach, which again dominated Shiite thought. The most important role in the resurgence of Akhbarism belongs to Esterabādi. With Esterabadi, who resurrected the Ahbarism of the early period and systematized it, Shiite society took on a radical structure that sought to return it to its pristine form. In this structure, a harsh reaction to the Usūli understanding stands out.

In particular, scholars such as Sheikh Mufid, Sharif Murtaza and al-Tusi began to seek solutions to the problems that had arisen. These scholars tried to make use of the intellectual rulings, believing that following the Book and the Sunnah was not sufficient for discovering the divine rulings and issuing fatwas. Through the works of these scholars, the rulings of Sharia were revealed by rational methods. Towards the end of the fourth century, the Baghdad madrasah, which represented the rational school of theology, became dominant, and the Qom madrasah, which was considered the center of the Ahbaris, began to lose its influence. This led to the spread of procedural thought.

The Nawbakhti family also had an influence on the emergence of usuli ideas that emphasized rationalism against the Qom school. Thanks to their good relations with the Abbasid caliphs, the Nawbakhti family was able to express their thoughts freely, and at the same time they were greatly influenced by the socio-cultural heritage of Baghdad, especially the Mutazilite ideas. It can be said that this influence of the Nawbakhti family led to the formation of a group among the Imamiyya that considered rational proofs important and the formation of Shiite theology.

In the course of the development of the Ahbari- Usūli understanding, due to the socio-cultural structure of the period, political powers, and the influence of scholars from different sects and views on Shiite-Imamiyya thought, sometimes Ahbarism comes to the fore and sometimes Usūlism comes to the fore. After the Safavid period,

the last school, which we can call Ahbarism, weakened and today it continues in certain places, albeit very little. Today, the idea of Usūli understanding is at the forefront.